

UNIVERZA V LJUBLJANI
PEDAGOŠKA FAKULTETA

NATAŠA JOKAN

NADARJENI ŠTUDENTJE Z MOTNJAMI POZORNOSTI IN HIPERAKTIVNOSTJO

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2013

UNIVERZA V LJUBLJANI
PEDAGOŠKA FAKULTETA
SPECIALNA IN REHABILITACIJSKA PEDAGOGIKA

NATAŠA JOKAN

Mentorica: dr. LIDIJA MAGAJNA, doc.

Somentorica: dr. SUZANA PULEC LAH, viš. pred.

NADARJENI ŠTUDENTJE Z MOTNJAMI POZORNOSTI IN HIPERAKTIVNOSTJO

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2013

ZAHVALA

Iskreno se zahvaljujem mentorici dr. Lidiji Magajna, doc. in somentorici dr. Suzani Pulec Lah, viš. pred., za vso pomoč, strokovne nasvete in usmerjanje pri pisanju diplomskega dela.

Posebna zahvala gre Juretu, ki mi je vsa leta študija stal ob strani, me spodbujal in mi pomagal.

Hvala družini in prijateljem za vso podporo, pomoč in razumevanje. Hvala vam, ker ste verjeli vame.

POVZETEK

Cilj diplomskega dela je preučiti razlike na spoznavnem, čustvenem in socialnem področju med nadarjenimi študenti z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo, nadarjenimi študenti brez težav in študenti z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo. Nadaljnji namen pregleda različnih raziskav na tem področju pa je tudi ugotavljanje empirično preverjenih priporočil in nasvetov, kako lahko visokošolski učitelji in drugi strokovnjaki pomagajo nadarjenim študentom z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo in kako si lahko preko različnih oblik samopomoči pomagajo sami.

Nadarjenost se kaže v različnih obsegih in oblikah. Med teoretiki in raziskovalci na področju nadarjenosti še ni sprejetega soglasja in enotne definicije nadarjenosti. Skupina nadarjenih je zelo heterogena, saj so med posamezniki velike razlike. Kljub temu pa lahko izpostavimo nekaj značilnosti, ki so skupne večini nadarjenih posameznikov in se nanašajo na specifično funkcioniranje na spoznavnem, socialnem in čustvenem področju.

Motnje pozornosti in hiperaktivnost sodijo v skupino vedenjskih in čustvenih primanjkljajev oz. med nevrorazvojne motnje. Navadno se pojavijo v mladosti in otroštvu, včasih pa so diagnosticirane šele v odraslosti. Najznačilnejša vedenja posameznikov z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo so razvojno neprimerna impulzivnost, pomanjkljiva pozornost in hiperaktivnost, ki lahko posameznika pomembno ovirajo na socialnem, učnem in čustvenem področju. Prav tako kot nadarjeni, so tudi posamezniki z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo heterogena skupina.

Pri posamezniku pa se lahko pojavita obe značilnosti, nadarjenost ter motnje pozornosti in hiperaktivnost. Ti posamezniki pogosto niso prepoznani, njihove posebne vzgojno izobraževalne potrebe pa niso ustrezno obravnavane. Imajo dobre sposobnosti abstraktnega mišljenja, so radovedni in imajo specifične interese. So kreativni in potrebujejo kompleksne izzive, ki pa jih zaradi težav z vzdrževanjem pozornosti pogosto ne dokončajo. Pogosto veljajo za lene, mnogokrat pa se pri njih pojavljata tudi anksioznost in moteče vedenje.

Pri nudenju ustrezne podpore in pomoči nadarjenim študentom z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo je potrebno upoštevati tako spoznanja s področja nadarjenosti kot tudi s področja motenj pozornosti in hiperaktivnosti.

KLJUČNE BESEDE: nadarjenost, motnje pozornosti in hiperaktivnost, študentje s posebnimi potrebami, dvojna izjemnost, nadarjeni študentje z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo.

ABSTRACT

The aim of the thesis is to examine the differences in cognitive, emotional and social characteristics among gifted university students with attention deficit hyperactivity disorder, gifted university students with no problems and university students with attention deficit hyperactivity disorder. A further purpose of the review of various research studies in this area is identifying empirically validated recommendations and suggestions on how university teachers and other professionals can help gifted university students with attention deficit hyperactivity disorder and how the students can help themselves through various forms of self- help procedures.

Giftedness and talent appear in different degrees and forms. Between theorists and researchers in the field there is up till now no consensus and uniform definition of giftedness. The group of gifted and talented is very heterogeneous as there are large differences between individuals. However, we can highlight some of the features that are common to most gifted individuals and relate to the specific functioning in the cognitive, social and emotional area.

Attention and hyperactivity disorders are a group of behavioral and emotional deficits that belong to the group of neurodevelopment disorders. They usually occur in childhood and youth, but sometimes they are diagnosed only in adulthood. The most typical behaviors of individuals with attention deficit hyperactivity disorder are inappropriate impulsivity and hyperactivity, which can significantly hinder an individual in their social, learning and emotional field. Individuals with attention deficit hyperactivity disorder are also a heterogeneous group like gifted individuals.

Some university students may have both characteristics – giftedness or talent and attention deficit hyperactivity disorder. These individuals are often not identified, their special needs are not properly addressed. They have good abstract thinking abilities, are curious and have specific interests. They are creative and require complex challenges, but due to problems with sustained attention they often not complete this kind of tasks. Often they are considered to be lazy and frequently show also anxiety and disruptive behavior.

In providing appropriate support and assistance to gifted university students with attention deficit hyperactivity disorder findings from both areas should be taken in consideration.

KEY WORDS: giftedness, attention deficit hyperactivity disorder, university students with special needs, dual exceptionalty, gifted university students with attention deficit hyperactivity disorder.

KAZALO

1	UVOD.....	1
2	NADARJENOST.....	2
2.1	DEFINICIJE NADARJENOSTI.....	2
2.2	ODKRIVANJE NADARJENIH V SLOVENIJI	4
2.3	ZNAČILNOSTI NADARJENIH POSAMEZNIKOV	5
2.4	NADARJENI ŠTUDENTJE	8
2.4.1	ZNAČILNOSTI NADARJENIH ŠTUDENTOV	8
2.4.2	IZOBRAŽEVANJE NADARJENIH ŠTUDENTOV	9
3	MOTNJE POZORNOSTI IN HIPERAKTIVNOST.....	9
3.1	DEFINICIJE IN DIAGNOSTIČNO OCENJEVANJE MOTENJ POZORNOSTI IN HIPERAKTIVNOSTI.....	10
3.2	ZNAČILNOSTI OTROK Z MOTNJAMI POZORNOSTI IN HIPERAKTIVNOSTJO	12
3.3	ŠTUDENTJE IN ODRASLI Z MOTNJAMI POZORNOSTI IN HIPERAKTIVNOSTJO	13
3.3.1	DIAGNOSTICIRANJE MOTENJ POZORNOSTI IN HIPERAKTIVNOSTI PRI ODRASLIH 14	
3.3.2	ZNAČILNOSTI ŠTUDENTOV Z MOTNJAMI POZORNOSTI IN HIPERAKTIVNOSTJO	17
3.3.3	POMOČ IN PODPORA ŠTUDENTOM Z MOTNJAMI POZORNOSTI IN HIPERAKTIVNOSTJO	19
4	NADARJENE OSEBE S POSEBNIMI POTREBAMI.....	20
4.1	NADARJENE OSEBE S SPECIFIČNIMI UČNIMI TEŽAVAMI	21
4.1.1	ZNAČILNOSTI NADARJENIH OSEB S SPECIFIČNIMI UČNIMI TEŽAVAMI	22
4.1.2	USTREZEN PEDAGOŠKI PRISTOP.....	24
4.1.3	NADARJENI ŠTUDENTJE S SPECIFIČNIMI UČNIMI TEŽAVAMI.....	25
4.2	NADARJENE OSEBE Z MOTNJAMI POZORNOSTI IN HIPERAKTIVNOSTJO	26
4.2.1	ZNAČILNOSTI NADARJENIH OSEB Z MOTNJAMI POZORNOSTI IN HIPERAKTIVNOSTJO	26

4.2.2	NADARJENI ŠTUDENTJE Z MOTNJAMI POZORNOSTI IN HIPERAKTIVNOSTJO....	28
4.2.2.1	ZNAČILNOSTI NADARJENIH ŠTUDENTOV Z MOTNJAMI POZORNOSTI IN HIPERAKTIVNOSTJO.....	28
4.2.2.2	POMOČ IN PODPORA.....	29
5	SKLEP	33
6	VIRI IN LITERATURA.....	35

1 UVOD

V tujini se je s problemom dvojne izjemnosti ukvarjalo že veliko strokovnjakov, medtem ko je to področje pri nas še slabše raziskano. Veliko strokovne literature govori o sami nadarjenosti, o sami motnji pozornosti in hiperaktivnosti, mnogo manj pa o kombinaciji nadarjenosti in drugih težav. Proučevanje dvojne izjemnosti, hkratne prisotnosti nadarjenosti in motenj, pa se pretežno osredotoča na učence v osnovni šoli, problemi in značilnosti študentov pa so manj raziskani. Prav zaradi tega sem se odločila, da v svojem diplomskem delu bolje spoznam in proučim problematiko dvojne izjemnosti – nadarjenosti z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo pri študentih, saj tudi ti potrebujejo ustrezno pomoč in podporo, prilagoditve in priložnosti, da izrazijo svoje potencialne.

S pomočjo sistematičnega pregleda domače in tuje strokovne literature želim ugotoviti, kakšne so razlike na spoznavnem, čustvenem in socialnem področju med nadarjenimi študenti z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo, nadarjenimi študenti brez težav in študenti z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo. Prav tako pa me zanimajo tudi različna priporočila in nasveti, kako lahko visokošolski učitelji in drugi strokovnjaki pomagajo nadarjenim študentom z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo ter kako si lahko preko različnih oblik samopomoči pomagajo sami.

2 NADARJENOST

2.1 DEFINICIJE NADARJENOSTI

V strokovni literaturi ni enotne definicije nadarjenosti. Nadarjene osebe niso neka homogena skupina, ampak se nadarjenost kaže v različnih oblikah in obsejih. Ena od najpogosteje uporabljenih definicij na svetu je definicija, ki je zapisana v ameriškem Zakonu o izobraževanju nadarjenih iz leta 1978. Po tej definiciji so nadarjeni tisti otroci in mladostniki, ki so bodisi na predšolski stopnji, v osnovni ali srednji šoli pokazali visoke dosežke ali potenciale na intelektualnem, ustvarjalnem, specifično akademskem, vodstvenem ali umetniškem področju, in kateri poleg rednega šolskega programa potrebujejo posebej prilagojene programe in aktivnosti (Žagar, Artač, Bezič, Nagy in Purgaj, 1999).

George (1997) pravi, da so nadarjeni tisti posamezniki, ki imajo potencial izkazovanja nadpovprečnih uspehov na celi vrsti področij dejavnosti. Talentirani pa so za razliko od nadarjenih tisti, ki imajo potencial za izkazovanje nadpovprečnih uspehov na enem področju dejavnosti. Poudarja tudi, da nadarjeni niso homogena skupina, ne kažejo enakih potez, lastnosti. Sposobnosti pridejo na dan v različnih življenjskih obdobjih, kažejo pa se lahko na enem ali več področjih.

Galbraith (1992) opozarja na dejstvo, da različni avtorji različno definirajo nadarjene, poudarja pa, da so si vsi enotni, ko govorijo o potencialih in zmogljivostih nadarjenih. Njena definicija o nadarjenih pravi, da so v šoli navadno izrazito uspešni pri enem ali pri več posebnih predmetih. Poudarja dejstvo, da nadarjeni lažje razvijajo svojo nadarjenost, če jih v šoli razvrstijo po sposobnostih, če se učijo novo snov, namesto da čakajo, da jih ostali dohitijo. Avtorica loči tudi nadarjene na področju ustvarjalnosti. Poudarila je, da znajo visoko ustvarjalni učenci poiskati nenavadne poti, ko rešujejo težke probleme, stvari zmorejo opravljati na neobičajne načine. Avtorica tudi poudari, da so ustvarjalni ljudje radi drugačni od drugih in zaradi svoje ustvarjalnosti pogosto kršijo pravila. Tretji opis nadarjenih, ki ga zasledimo pri tej avtorici, pa je opis talentiranih nadarjenih, med katere uvršča tiste, ki so najboljši takrat, ko se izražajo z umetnostjo, plesom, glasbo, so izredno ustvarjalni in gibčni. Kot zadnje področje nadarjenosti opiše ljudi z voditeljskimi sposobnostmi, kateri znajo dobro odločati, so priljubljeni in radi poganjajo ljudi.

Strmčnik (1998) poudarja, da je nadarjenost vsota danih in pridobljenih dejavnikov, ki omogočajo nadpovprečne stvarne ali latentne, osebno ali družbeno koristne stvaritve na enem ali več področjih človekove dejavnosti. Izpostavi, da specifična organiziranost živčevja, nagnjenj, interesov in motivov daje pečat osebnosti nadarjenih.

Na težave z definicijami opozarja Galbraithova (1992), ki izpostavi tudi problem uporabe definicije nadarjenosti. Odrasli naj bi te definicije uporabljali kot merila za identificiranje le tistih otrok, katerim nato zagotavljajo posebne priložnosti in zahtevnejše izobraževalne programe. Poudarja tudi, da se pogosto prezre nekatere nadarjene, ker ne ustrezajo postavljenim merilom.

Ameriško nacionalno združenje za nadarjene otroke (NAGC, 2008) pa navaja naslednjo opredelitev nadarjenosti: »Nadarjen posameznik je nekdo, ki kaže izjemno raven nadarjenosti (definirana kot izjemna sposobnost razmišljanja in učenja) ali sposobnosti (dokazana uspešnost ali dosežki med 10 % najboljših) na enem ali več področjih. Tukaj je vključeno katerokoli strukturirano področje dejavnosti z lastnim sistemom simbolov (npr. matematika, glasba, jezik) ali pa sklop senzoričnih spretnosti (ples, risanje, šport)«.

Razvoj spretnosti ali daru je vseživljenjski proces. Lahko je razviden že pri mlajših otrocih kot izredna uspešnost pri testih, lahko se kaže kot hitra sposobnost učenja v primerjavi z drugimi učenci iste starosti ali pa v dejanskih dosežkih na nekem področju. Ko se posamezniki razvijajo, postajajo dosežki in visok nivo motivacije na nekem področju primarna značilnost njihove nadarjenosti. Različni dejavniki lahko bodisi povečajo bodisi zavirajo razvoj in izražanje sposobnosti.

Nadarjenost je deloma podedovana po starših ali starih starših, vendar pa sama nadarjenost še ne pomeni, da bo otrok dejansko dosegel posebne dosežke. Da bi se nadarjenost pri otroku lahko razvijala, sta pomembna še naslednja dejavnika:

- ustvarjalnost: sposobnost povezovanja idej, informacij na izviren, domisel in nenavaden način. Ustvarjalen otrok išče različne rešitve, njegove ideje so nenavadne in polne domišljije;
- motivacija in okolje: bistvena dejavnika, ki soodločata, ali se bodo potenciali ustvarjalnosti in nadarjenosti sploh uveljavili (Težak, 2008).

V 11. členu Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o osnovni šoli (2011, str. 11317) pa najdemo naslednjo opredelitev nadarjenih učencev:

»Nadarjeni učenci so učenci, ki izkazujejo visoko nadpovprečne sposobnosti mišljenja ali izjemne dosežke na posameznih učnih področjih, v umetnosti ali športu. Šola tem učencem zagotavlja ustrezne pogoje za vzgojo in izobraževanje tako, da jim prilagodi vsebine, metode in oblike dela ter jim omogoči vključitev v dodatni pouk, druge oblike individualne in skupinske pomoči ter druge oblike dela«.

Nadarjeni tako niso več obravnavani kot ena od skupin učencev s posebnimi potrebami, ki v šoli potrebujejo predvsem pomoč, ampak kot samostojna skupina, ki za svoj razvoj potrebujejo predvsem spodbude in podporo v sociokulturnem smislu (Juriševič, 2012).

V strokovni literaturi najdemo mnogo različnih opredelitev pojma nadarjenosti. Nekatere definicije se osredotočajo predvsem na intelektualne sposobnosti posameznika, medtem ko druge pripisujejo večjo pomembnost zunanjim vplivom na posameznika in njegovo lastno aktivnost. Zelo pomembno pa je, da pri posamezniku nadarjenost odkrijemo in mu zagotovimo ustrezne pogoje za razvoj in napredovanje.

2.2 ODKRIVANJE NADARJENIH V SLOVENIJI

V Sloveniji je bil leta 1999 izdelan Koncept odkrivanja in dela z nadarjenimi učenci v devetletni osnovni šoli (v nadaljevanju Koncept) (Žagar, Artač, Bezič, Nagy in Purgaj, 1999), leta 2007 pa je kot nadaljevanje le-tega nastal Koncept vzgojno-izobraževalnega dela z nadarjenimi dijaki v srednjem izobraževanju (Žagar, Bezič idr., 2007). Pri pripravi Koncepta je bilo potrebno najprej izbrati ustrezno definicijo nadarjenosti, na podlagi katere bo potekala identifikacija nadarjenih. Izbrali so Marlandovo definicijo, ki nadarjenost opredeljuje kot kompleksen pojav in navaja naslednje tri značilnosti nadarjenosti:

- obstaja več vrst nadarjenosti,
- nadarjenost je lahko uresničena v dosežkih ali potencialna,
- nadarjeni učenci poleg rednega programa potrebujejo tudi prilagojene programe in aktivnosti.

Odkrivanje nadarjenih po Konceptu poteka v treh stopnjah:

- evidentiranje (izbiranje širše skupine učencev, ki bi lahko bili nadarjeni, na podlagi šestih kriterijev),
- identifikacija (poglobljena in podrobnejša obravnava evidentiranih učencev na osnovi ocene učiteljev, testa sposobnosti in testa ustvarjalnosti),
- seznanitev in pridobitev mnenja staršev (svetovalna služba skupaj z razrednikom seznaniti starše, da je njihov otrok spoznan za nadarjenega in pridobijo tudi njihovo mnenje o otroku) (Žagar, 2012).

2.3 ZNAČILNOSTI NADARJENIH POSAMEZNIKOV

Skupina nadarjenih posameznikov je zelo heterogena, med posamezniki znotraj skupine nadarjenih obstajajo velike razlike. Pri njih se pojavljajo različne značilnosti, zato ne smemo pričakovati, da bomo pri vseh našli vse spodaj naštetih značilnosti. Pri nekaterih so te značilnosti bolj intenzivne in opazne, pri drugih manj, pri nekaterih pa se sploh ne pojavijo.

Splošne intelektualne sposobnosti:

- imajo raznolike interese in so radovedni;
- veliko sprašujejo;
- imajo zelo dobre verbalne sposobnosti ter obsežen besedni zaklad;
- so navdušeni bralci, brati se naučijo zelo hitro;
- zapomnijo si nenavadno veliko informacij;
- hitro procesirajo informacije;
- hitro se učijo;
- na problem gledajo celovito, najdejo dobre in različne rešitve;
- logično povezujejo različne ideje, hitro dojamejo pomen;
- so dobri opazovalci.

Specifične sposobnosti šolskega učenja:

- sposobni so sprejeti izredno veliko informacij, ki jih ohranijo nenavadno dolgo časa;
- imajo zelo dober spomin;
- sposobni so razumeti bistvo na višji ravni;

- hitro obvladajo in priključijo dejstva;
- imajo dobre sposobnosti hitrega učenja;
- zelo uspešni so na specifičnih interesnih področjih;
- so vztrajni in usmerjeni k cilju.

Ustvarjalne sposobnosti/ustvarjalno mišljenje:

- pri reševanju problemov so zelo fleksibilni;
- ustvarjajo originalne ideje in rešitve problemov;
- so zelo ustvarjalni in originalni pri ustnem, pisnem in umetniškem izražanju;
- so neodvisni misleci;
- imajo zelo žive predstave in bogato domišljijo;
- imajo izostren občutek za humor, so komični;
- veliko tvegajo, so avanturisti;
- so nekonformistični in individualistični;
- prej naučene stvari uporabijo v novem kontekstu;
- pogosto improvizirajo.

Vodstvene sposobnosti:

- ocenjujejo, evalvirajo sebe in druge;
- so perfekcionisti in zelo samokritični;
- imajo visoka pričakovanja do sebe in drugih;
- napredno kognitivno in čustveno dožemanje socialnih problemov;
- so samozavestni tako med svojimi vrstniki kot tudi med odraslimi;
- sodelujejo z učitelji in sošolci;
- so odgovorni, drugi lahko nanje vedno računajo;
- usmerjajo aktivnosti, želijo prevladovati nad drugimi;
- pogosto najdejo rešitve za socialne in okoljske probleme;
- so dobro organizirani.

Značilnosti na socialno-čustvenem področju:

- dolgo zadržujejo svoja čustva;

- so nenavadno občutljivi na čustva in pričakovanja drugih, pokažejo sočutje;
- dobro samozavedanje;
- so pošteni in pravični;
- zgodnji razvoj notranjega lokusa kontrole;
- nenavadno poglobljeno in intenzivno čustvovanje;
- imajo veliko potrebo po usklajenosti med vrednotami in posameznikovimi dejanji;
- višja raven moralnih sodb, so zelo moralno občutljivi.

Psihomotorične značilnosti:

- nenavadna količina dražljajev iz okolja jim poveča občutek zavedanja;
- veliko neskladje med fizičnim in intelektualnim razvojem;
- imajo veliko energije;
- imajo dobre manipulativne sposobnosti (Duke TIP, 2011).

Raziskave so pokazale nekatere osebnostne lastnosti, ki jih imajo nadarjeni in jih ne najdemo pri drugih oziroma so pri nadarjenih bolj izrazite. Osebnostne lastnosti, ki jih najdemo pri njih, se nanašajo na različna področja: miselno-spoznavno, učno-storilnostno, motivacijsko in socialno-čustveno področje.

- **Miselno-spoznavno področje:** razvito divergentno mišljenje, razvito logično mišljenje, nenavadna domišljija, natančnost opazovanja, dober spomin, smisel za humor.
- **Učno-storilnostno področje:** široka razgledanost, visoka učna uspešnost, bogato besedišče, hitro branje, spretnosti v eni od umetniških dejavnosti, motorična spretnost in vzdržljivost.
- **Motivacija:** visoke aspiracije in potreba po doseganju odličnosti, radovednost, raznoliki in močno izraženi interesi, vztrajnost, visoka storilnostna motivacija, uživanje v dosežkih.
- **Socialno-čustveno področje:** nekonformizem, močno razvit občutek za pravičnost, neodvisnost, samostojnost, sposobnost vodenja in vplivanja na druge, izrazit smisel za organizacijo in empatičnost.

Ti učenci pa so lahko kljub nadarjenosti učno neuspešni in pri njih najdemo naslednje značilnosti, ki jih ovirajo pri šolskem delu: nezainteresiranost za šolo, strah pred ocenjevanjem, nizka samopodoba, pomanjkanje samozaupanja, težave pri skupinskem delu, ni jih možno motivirati z običajnimi spodbudami, slabša pozornost, hiperaktivnost, čustvena in socialna nezrelost (Žagar, Artač, Bezič, Nagy in Purgaj, 1999).

Skupina nadarjenih je zelo nehomogena, zato zgoraj navedenih značilnosti ne smemo posploševati na vse nadarjene, saj so razlike med njimi velike. Prav tako je opazno, da različni avtorji opredeljujejo različne značilnosti nadarjenih, vendar lahko med njimi potegnemo vzporednice. Navedene značilnosti se med seboj močno prepletajo in dopolnjujejo.

2.4 NADARJENI ŠTUDENTJE

V času visokošolskega izobraževanja mnogi talenti nadarjenih študentov niso identificirani in podprti. Kljub temu da študentje opozarjajo visokošolske učitelje, da jih obravnavajo kot enakopravne, kreativne osebe z mnogimi talenti, jim mnogi še vedno pripisujejo le vlogo učencev, ki sprejemajo in reproducirajo znanje. Vzgojno-izobraževalni sistem je še vedno naravnano tako, da podpira povprečnost, še vedno pa ni ustvarjeno ugodno ozračje za podporo in razvoj kreativnih in ustvarjalnih sposobnosti študentov, med katerimi so tudi nadarjeni posamezniki (Gajić, 2003).

2.4.1 ZNAČILNOSTI NADARJENIH ŠTUDENTOV

Za nadarjene študente pa je poleg že zgoraj naštetih lastnosti značilno tudi naslednje (Teachersfirst, 2011):

- Postavljajo mnogo vprašanj in so radovedni, vendar pogosto zelo hitro preskočijo na drugo temo, ki ni povezana s trenutno razpravo.
- Imajo veliko informacij, vendar so pogosto nepotrpežljivi, če jih visokošolski učitelj ne pokliče.
- Hitro se naučijo novo snov in enostavno ohranjajo informacije, vendar se zelo hitro začnejo dolgočasiti in postanejo moteči.
- Kažejo nenavadne akademske sposobnosti, vendar kažejo velik odpor do ponavljajočih aktivnosti.
- Zelo hitro, vendar površno, končajo delo.

- Zanima jih mnogo stvari, motivirani so za poskušanje novih stvari, vendar si pogosto naložijo preveč in postanejo preobremenjeni.
- Naenkrat so vključeni v različne aktivnosti, zato mnogo projektov pustijo nedokončanih.
- Izražajo unikatna in originalna mnenja, kritike pa ne prenašajo dobro.
- So osebno motivirani, zato imajo težave pri delu v skupini.
- Najdejo povezave, ki jih drugi študentje ne vidijo, vendar ne opazijo praktičnih podrobnosti.
- Imajo močan občutek za pravičnost, zato so lahko preveč kritični do sebe in drugih.
- Radi se igrajo z besedami in so satirični.
- Kažejo velike sposobnosti pri igri, umetnosti, glasbi in jeziku, zato jih lahko vrstniki hitro začnejo dojemati kot tiste, ki vse vedo.
- So polni idej, tako da pri skupinskem delu velikokrat prevzamejo vlogo vodje skupine.

2.4.2 IZOBRAŽEVANJE NADARJENIH ŠTUDENTOV

Visokošolsko izobraževanje še vedno ohranja značilnosti tradicionalnega izobraževanja: vnaprej definiran učni načrt in program, usvajanje programskih vsebin kot glavni cilj izobraževanja, dominantna uporaba verbalne metode-predavanja, frontalna oblika dela, orientacija na povprečnega študenta, preverjanje in ocenjevanje usvojenega znanja. Vse to je neprimerno za vse študente, sploh pa za nadarjene, saj se pri takšnem načinu dela ne vključuje dovolj njihovih sposobnosti, lastnosti, interesov in življenjskih izkušenj. Vedno bolj pa se uveljavljajo ideje o novih načinih poučevanja, ki poudarjajo upoštevanje predhodnih izkušenj študentov, pridobivanje znanja preko reševanja problemskih situacij. To samostojno in kreativno delo sicer ne more popolnoma nadomestiti tradicionalnega izobraževanja, lahko pa se z njim bolj poveže, kar bi bila najboljša rešitev za vse (Gajić, 2003).

3 MOTNJE POZORNOSTI IN HIPERAKTIVNOST

Motnje pozornosti in hiperaktivnost so ena najpogosteje diagnosticiranih motenj v otroštvu. Osnovne težave pomanjkljive pozornosti, impulzivnosti in hiperaktivnosti lahko posameznike pomembno ovirajo na vseh pomembnih področjih delovanja v vseh razvojnih obdobjih, tudi v obdobju mladostništva in odraslosti. V nadaljevanju predstavljam aktualna vedenja o

definiranju in diagnostičnem ocenjevanju motenj pozornosti in hiperaktivnosti tako v otroštvu kot tudi v odraslosti, vedenja o značilnostih otrok, študentov in odraslih z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo ter kako lahko naredimo izobraževanje bolj dostopno študentom z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo.

3.1 DEFINICIJE IN DIAGNOSTIČNO OCENJEVANJE MOTENJ POZORNOSTI IN HIPERAKTIVNOSTI

Za diagnosticiranje težav se najpogosteje uporabljata dve klasifikaciji: klasifikacija Ameriške psihiatrične zveze (American Psychiatric Association) – Diagnostični in statistični priročnik za duševne motnje (DSM) ter klasifikacija Svetovne zdravstvene organizacije (WHO) – Mednarodna klasifikacija bolezni in sorodstvenih zdravstvenih problemov (MKB oz. ICD). Po definiciji Ameriške psihiatrične zveze (DSM-IV) je motnja pozornosti in hiperaktivnost razvojna motnja, ki jo definirajo znaki pomanjkljive pozornosti, hiperaktivnost in impulzivnost. Razvojno pogojene težave izrazito ovirajo funkcioniranje posameznika na učnem, socialnem in kasneje tudi delovnem področju. Ker motnja temelji na vedenjskih znakih, je bila do nedavnega uvrščena med vedenjske motnje (v DSM-IV), ob upoštevanju novjših spoznanj o nevrološko kognitivnih posebnostih težav, pa je motnja uvrščena med nevrorazvojne motnje (v DSM-V). Trenutna klasifikacija Svetovne zdravstvene organizacije (MKB-10) skupino znakov pomanjkljive pozornosti, hiperaktivnosti in impulzivnosti definira kot hiperkinetično motnjo. Ta klasifikacija motnjo še vedno uvršča v skupino vedenjskih in čustvenih motenj, ki se običajno začnejo v otroštvu in adolescenci (Pulec Lah, 2013). 70 % posameznikov z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo se s težavami sooča tudi v odraslosti (Chandler, 2011).

Kriteriji za postavitev diagnoze motenj pozornosti in hiperaktivnosti, opredeljujejo dve glavni podskupini težav: pomanjkljivo pozornost ter hiperaktivnost in impulzivnost.

Glede na prisotnost znakov aktualna klasifikacija DSM opredeljuje tri podskupine težav: predvsem izraženo pomanjkljivo pozornost, predvsem izraženo hiperaktivnost in impulzivnost ter kombinirano obliko težav, pri kateri so izraženi tako znaki pomanjkljive pozornosti kot znaki hiperaktivnosti in impulzivnosti (APA, 2013).

Znotraj vsake podskupine težav (pomanjkljiva pozornost ter hiperaktivnost/impulzivnost) je navedenih devet pojavnih oblik težav oz. znakov, ki predstavljajo kriterije za diagnosticiranje težav. V DSM-IV klasifikaciji so bile vse smernice za diagnosticiranje opredeljene prvenstveno za pojavnost motnje v otroštvu.

Pomanjkljivo pozornost naj bi tako potrdili ob prisotnosti naslednjih znakov:

1. težave pri osredotočanju na detajle, pogoste napake pri šolskem delu in drugih aktivnostih zaradi nepazljivosti;
2. težave pri vztrajanju in vzdrževanju pozornosti pri nalogah in igri;
3. pogosto se zdi, da otrok ne sliši, kar mu govorijo;
4. težave pri sledenju navodilom in dokončanju šolskih nalog, drobnih opravil ali drugih zadolžitev;
5. težave pri načrtovanju in organiziranju dejavnosti;
6. izogibanje zadolžitvam in težave pri izvajanju nalog, ki zahtevajo določen mentalni napor;
7. izgubljanje stvari, šolskih potrebščin;
8. pogosto jih zmotijo zunanji nebitveni dražljaji;
9. pozabljenost pri vsakodnevni aktivnosti.

Za potrditev težav s hiperaktivnostjo in impulzivnostjo pa so navedeni spodnji kriteriji:

- HIPERAKTIVNOST:

1. pogosti nemirni gibi rok in nog, zvijanje na stolu;
2. težko sedijo mirno, kadar se to od njih zahteva;
3. pogosto begajo naokoli, ko to ni primerno;
4. težko se tiho, umirjeno igrajo in vključujejo v sproščujoče aktivnosti;
5. vedno so v gibanju;
6. pogosto prekomerno govorijo.

- IMPULZIVNOST:

1. pogosto odgovorijo na vprašanje, še preden je v celoti izgovorjeno;
2. težko počakajo, da pridejo na vrsto v skupini, pri igri;
3. pogosto motijo ali nadlegujejo druge.

Za potrditev motnje se morajo ti znaki pri posamezniku pojavljati vsaj 6 mesecev, v več različnih situacijah in že pred vstopom v šolo (APA, 1994 v Pulec Lah, 2013).

Maja 2013 je vstopila v veljavo klasifikacija DSM-V, v kateri je med drugim posodobljena opredelitev motnje pozornosti in hiperaktivnosti tako, da so upoštevana dejstva raziskav v zadnjih dveh desetletjih o obstoju motnje tudi v obdobju mladostništva in odraslosti. Ob kriterijih za ocenjevanje težav pri otrocih so bolj natančno določene tudi značilnosti odraslih oseb oz. možne oblike pojavnosti posameznega znaka v obdobju mladostništva in odraslosti. Ti opisi naj bi pomagali strokovnjakom pri identifikaciji simptomov motnje v vseh fazah posameznikovega življenja.

Kriteriji za diagnosticiranje so ostali enaki, spremenilo pa se je zahtevano število prisotnih znakov za potrditev motnje, in sicer mora biti prisotnih vsaj 6 znakov iz posamezne skupine oz. iz obeh, medtem ko mora biti pri starejših mladostnikih (starejših od 17 let) in odraslih prisotnih vsaj 5 znakov. Po novem mora biti večina znakov prisotna pred 12. letom starosti in ne pred 7. letom, kot je to veljalo do sedaj (APA, 2013). S prilagoditvijo diagnostičnih meril za (mlajše) odrasle naj bi zagotovili, da bodo posamezniki z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo ustrezno obravnavani ter deležni pomoči in podpore skozi celotno življenje, če je to potrebno.

Navedene osnovne težave se pri posameznikih kažejo na različne načine, v različnih kombinacijah ter z različno intenzivnostjo. Čeprav lahko govorimo o ključnih skupnih značilnostih motnje, je vedenjska slika težav pri vsakem posamezniku specifična. To je pogojeno tudi z osebnostnimi značilnostmi posameznika in njegovimi močnimi področji. Prav tako so težave pogojene z okoljem (povezane z značilnostmi in zahtevami okolja), razvojem (spreminjajo se z zorenjem posameznika in so različne v različnih življenjskih obdobjih) ter medsebojnim vplivanjem posameznika in okolja (posameznik ima težave ob soočanju z zahtevami okolja, ki jih ne more zadovoljiti) (Rotvejn Pajič in Pulec Lah, 2011).

3.2 ZNAČILNOSTI OTROK Z MOTNJAMI POZORNOSTI IN HIPERAKTIVNOSTJO

Poleg osnovnih težav v obliki pomanjkljive pozornosti, hiperaktivnosti in impulzivnosti imajo otroci z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo težave tudi na področju:

- percepcije: slabo ocenijo velikost in oddaljenost predmeta, manj ustrezno ocenijo odnos levo-desno, imajo težave pri časovni orientaciji, slabša vizualna predstavljalnost, hitro jih zmotijo nepomembni dražljaji iz okolja, težave imajo pri sledenju z očmi;
- govora in komunikacije: slabše razlikujejo slušne dražljaje, počasnejši razvoj govora, pogostejše so govorne napake, občasno so med poslušanjem manj pozorni, možne so fonetske, semantične in slovnične napake;
- mišljenja: slabše abstraktno mišljenje, imajo manj učinkovite organizacijske sposobnosti, težave na področju izvršilnih funkcij, težave na področju kratkotrajnega in dolgotrajnega pomnjenja, velike razlike med verbalnimi in neverbalnimi sposobnostmi, pogosta pozabljalnost;
- čustvovanja: impulzivnost, eksplozivnost, slabša samokontrola, slabša toleranca na frustracije, zasanjalnost.

Pri nekaterih pa so prisotni specifični nevrološki znaki: možna je asimetrija refleksov, veliko je levičarjev ali obojeročnežev, so nespretni in nerodni, imajo slabšo vizualno-motorično koordinacijo (Kesič Dimic, 2009).

Seveda pa imajo otroci z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo tudi veliko močnih področij in pozitivnih lastnosti. Walker (2004, v Kesič Dimic, 2009) navaja, da imajo poseben šarm in smisel za humor; so zmožni popolne usmerjenosti, če jih nekaj zanima; so empatični, čustveni, srčni; imajo veliko idej, najdejo drugačne rešitve; izkazujejo ljubezen do narave, posebno do živali; imajo veliko energije; lahko delajo več stvari naenkrat ter imajo radi pustolovščine.

3.3 ŠTUDENTJE IN ODRASLI Z MOTNJAMI POZORNOSTI IN HIPERAKTIVNOSTJO

Tudi za odrasle z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo je značilna impulzivnost, pomanjkljiva pozornost in nemirnost, ki se v otroštvu izraža bolj kot izrazita hiperaktivnost. Pri odraslih z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo lahko opazimo naslednja vedenja, preko katerih pa ne moremo postaviti same diagnoze:

- so površni in manj pozorni na podrobnosti;
- novo nalogo začnejo še preden končajo prejšnjo;

- imajo manj učinkovite organizacijske sposobnosti;
- ne znajo določiti in se osredotočiti na prednostne naloge;
- konstantno izgubljajo in založijo stvari;
- so pozabljivi;
- so nemirni;
- težko so tiho, govorijo tudi takrat, ko niso na vrsti;
- pogosto prekinjajo ostale;
- težko se spopadajo s stresom;
- so skrajno nepotrpežljivi;
- pogosto jim niha razpoloženje;
- veliko tvegajo pri aktivnostih, ne pazijo na svojo varnost in varnost drugih (Chandler, 2011).

Težave se torej pojavljajo na enakih področjih kot pri otrocih, poleg tega pa se odrasli soočajo s težavami pri uspešnem obvladovanju veščin, ki so potrebne za samostojno življenje v odraslosti (npr. obvladovanje časa, denarja, vodenje gospodinjstva, nakupovanje).

Vsa ta vedenja se pojavljajo na kontinuumu, lahko so manj ali bolj izrazita, lahko se pojavljajo v vseh situacijah ali pa samo v nekaterih. Nekateri odrasli z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo so se sposobni skoncentrirati pri opravljanju dejavnosti, ki jih zanimajo, drugi imajo velike težave z osredotočanjem v katerikoli okoliščinah. Nekateri potrebujejo veliko dražljajev, drugi se jim izogibajo (Quinn, 2013).

3.3.1 DIAGNOSTICIRANJE MOTENJ POZORNOSTI IN HIPERAKTIVNOSTI PRI ODRASLIH

Odkrivanje in diagnosticiranje motnje pri odraslih osebah ima prav takšne omejitve kot diagnosticiranje motnje v otroštvu. Težava je predvsem v tem, da ni formalnih testov. Pogosto se pri odraslih postavi diagnoza šele takrat, ko je motnja odkrita pri njihovih otrocih, saj opazijo, da so imeli v otroštvu podobne težave, kot jih imajo sedaj njihovi otroci.

Ocenjevalne lestvice, ki jih uporabljamo za odkrivanje motnje pri otrocih, ne moremo učinkovito uporabljati pri diagnosticiranju motenj v odraslosti. Ker pa se pojavlja vedno večji

delež odraslih, ki kažejo znake pomanjkljive pozornosti in nemirnosti, motnja pozornosti pa v otroštvu ni bila diagnosticirana, obstaja tudi nekaj ocenjevalnih lestvic za odrasle. Med njimi so pomembnejše naslednje: Wender Utah ocenjevalna lestvica (WURS), Connersova ocenjevalna lestvica za odrasle z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo (CAARS), Brownova ocenjevalna lestvica za odrasle z motnjami pozornosti (BADDs) in Samoocenjevalna lestvica za odrasle z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo (ASRS) (Chandler, 2011). Vendar teh lestvic v Sloveniji nimamo.

Dostopna mi je bila le Wender Utah ocenjevalna lestvica, v kateri so navedeni naslednji znaki za ugotavljanje prisotnosti motenj pozornosti in hiperaktivnosti pri odraslih:

A) Motorična hiperaktivnost

- Nemirnost;
- nezmožnost, da se sprostijo;
- nezmožnost vztrajati pri sedečih aktivnostih (npr. gledanje televizije in filmov, branje časopisa);
- vedno so v gibanju;
- kadar so neaktivni, so nesrečni in v stiski.

B) Motnje pozornosti

- Nezmožnost biti z mislimi pri pogovoru;
- Težave imajo pri ohranjanju pozornosti pri branju gradiva in navodil (njihove misli so pogosto kje drugje);
- pogosto izgubijo in založijo stvari;
- pogosto pozabijo na sestanke, dogovore, denarnico in ključe avtomobila.

Poleg tega pa so prisotni tudi znaki vsaj iz dveh izmed naslednjih skupin.

C) Čustvena labilnost

- Opazni so premiki od običajnega razpoloženja k depresiji (so na tleh, zdolgočaseni in »odklopljeni«) na eni strani ali manjši evforiji in navdušenju na drugi strani;

- spremembe v razpoloženju so navadno opazne v zadnjih urah dneva, pojavijo se spontano.

D) Vroč temperament, eksplozivni kratkotrajni izbruhi

- Hitro izgubijo kontrolo, prestrašijo se lastnega vedenja;
- so zelo razdražljivi;
- ostali jih lahko hitro sprovcirajo;
- po izbruhih se zelo hitro umirijo;
- problemi s temperamentom vplivajo predvsem na medosebne odnose.

E) Čustvena preobčutljivost

- Pogosto so pod stresom;
- v stresnih situacijah pretirano in neustrezno reagirajo, pogosto so depresivni, zmedeni, anksiozni in negotovi;
- čustvene reakcije motijo primerno reševanje problemov.

F) Neorganiziranost, nezmožnost dokončati naloge

- Pomanjkanje organiziranosti pri opravljanju nalog doma, v službi in na fakulteti;
- naloge pogosto ne dokončajo;
- naključno prehajajo od ene naloge k drugi.

G) Impulzivnost

- Odgovorijo, preden pomislijo;
- prekinjajo pogovor drugih;
- so nepotrpežljivi;
- impulzivnost pri nakupovanju;
- slabša poklicna uspešnost;
- nenadni začetek ali prekinitvev razmerja;
- pretirana vpletenost v dejavnosti, ki jim nudijo užitke, ne predvidijo tveganja in bolečih posledic;

- pri odlaganju nalog, zadolžitev občutijo nelagodje;
- odločitve sprejemajo zelo hitro in enostavno, na podlagi nezadostnih informacij, brez razmišljanja.

H) Povezane značilnosti

- Težave v partnerskih odnosih;
- akademski in poklicni uspeh sta nižja od pričakovanega;
- zloraba drog in alkohola;
- netipični odzivi na psihoaktivna zdravila;
- težave na socialnem področju;
- osebnostne motnje (Chandler, 2011).

Čeprav je ocenjevalna lestvica namenjena ugotavljanju težav pri odraslih z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo, sem jo predstavila zato, ker menim, da so značilnosti študentov bližje značilnostim odraslih kot značilnostim predšolskih in osnovnošolskih otrok.

3.3.2 ZNAČILNOSTI ŠTUDENTOV Z MOTNJAMI POZORNOSTI IN HIPERAKTIVNOSTJO

Značilnosti študentov z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo se kažejo na podobnih področjih kot pri mlajših posameznikih z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo, le da se te posebnosti kažejo na drugačen način in v drugačnih oblikah.

Colley (2009) opredeljuje naslednje značilnosti študentov z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo:

Pomanjkljiva pozornost

- Hitro izgubijo občutek za čas;
- pozabijo na dogovore;
- ne poslušajo drugih ljudi ali pa se izgubijo sredi pogovora;
- zmotijo jih zunanji in notranji dražljaji;
- težko se osredotočijo na točno določeno nalogo;
- pogosto izpuščajo besede, jih napačno črkujejo;
- pri branju se izgubijo in izpuščajo vrstice;

- težko se osredotočijo na pogovor v hrupnem okolju;
- pogosto jih zmotijo nepomembni detajli;
- težave imajo s preusmerjanjem pozornosti;
- težko začnejo s pisanjem eseja;
- pogosto zavlačujejo z delanjem nalog do zadnjega trenutka;
- težko sledijo dolgim predavanjem, sploh pri predmetih, ki jih ne zanimajo;
- pogosto zamujajo in pozabijo na pomembne sestanke.

Organizacijske težave in težave s pomnjenjem

- Težave imajo z načrtovanjem, upravljanjem časa in določanjem prednostnih nalog- predvsem zaradi težav s kratkotrajnim pomnjenjem;
- pogosto pozabljajo in izgubljajo stvari;
- pogosto izgledajo nepripravljene in kot da se jim mudi.

Hiperaktivnost

- Mnogo študentov na predavanjih ne more sedeti pri miru;
- pogosto tapkajo s prsti in se zibajo naprej in nazaj;
- nad stvarmi se hitro navdušijo, vendar zelo hitro izgubijo interes.

Impulzivnost

- Ne razmišljajo o posledicah svojih dejanj;
- potrebujejo veliko stimulacije, vključujejo se v dejavnosti, v katerih veliko tvegajo;
- skačejo iz ene nedokončane dejavnosti k drugi;
- začnejo na sredini in ne na začetku, ker se jim zdi to dolgočasno;
- ne marajo, če jim nekdo govori, kaj morajo delati, sploh če ne razumejo razloga;
- naredijo preden razmislijo;
- skrbijo jih drobne stvari, medtem ko ne vidijo celotne slike.

Socialne veščine

- Nimajo razvitih ustreznih socialnih veščin;

- težko poslušajo, pogosto se zdi, da so nesramni do visokošolskih učiteljev in prijateljev;
- pogosto prekinejo dejavnost, pogovor;
- težave imajo z upoštevanjem pravil in ukazov;
- pogosto so depresivni, anksiozni in imajo nizko samospoštovanje.

Willar-Holt (1999) pa že zgoraj naštetim značilnostim študentov dodaja še naslednje:

- slabša dolgotrajna pozornost;
- zmanjšana vztrajnost pri nalogah, pri katerih rezultati niso opazni takoj;
- so bolj aktivni in nemirni kot vrstniki;
- pogosto preveč govorijo;
- pogosto niso pozorni na podrobnosti;
- občutljivi so na kritike;
- vedenjske težave se pojavljajo na različnih področjih, na nekaterih so bolj izrazite, na drugih manj.

Kljub naštetim številnim težavam pa ne smemo pozabiti, da imajo tudi študentje z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo veliko pozitivnih lastnosti in močnih področij, izstopata predvsem kreativnost in originalnost. Prav tako so lahko zelo produktivni, saj imajo veliko energije in ne obupajo hitro.

3.3.3 POMOČ IN PODPORA ŠTUDENTOM Z MOTNJAMI POZORNOSTI IN HIPERAKTIVNOSTJO

Študentom z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo lahko pomagamo na več načinov. Pri doseganju ciljev na fakulteti jim lahko pomagajo visokošolski učitelji z različnimi prilagoditvami, poučevanjem in podporo. Pomembno pa je tudi, da se študentje v obdobju udeležnosti v vzgojno-izobraževalnem procesu seznanijo s svojimi posebnostmi in razumejo vpliv teh posebnosti na soočanje z različnimi učnimi, socialnimi in vsakodnevnimi življenjskimi izzivi. Študentje morajo usvojiti različne učinkovite strategije, ki so jim v pomoč pri obvladovanju težav oz. izzivov, ki jih prinaša življenje.

Vsekakor pa je dobrodošlo, da so tudi v študijskem procesu deležni dobre poučevalne prakse oz. poučevanja, ki upošteva njihove posebne potrebe. Med splošnimi prilagoditvami, ki naredijo učenje in poučevanje študentom z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo bolj dostopno, bi izpostavila:

- uporabo video posnetkov;
- multisenzorno poučevanje;
- zagotavljanje povzetkov predavanj pred začetkom predavanj;
- veliko povratnih informacij (zaradi težav s pomnjenjem in samospoštovanjem);
- zagotavljanje okolja brez motečih dražljajev;
- dodaten čas pri izpitih in seminarskih nalogah, uporabo slušalk;
- sedijo naj tam, kjer se bodo lažje osredotočili na delo;
- večkratno ponovitev snovi;
- besedilo naj bo razdeljeno na manjše dele;
- uporabo tabel in diagramov;
- delo naj bo čim bolj razgibano, da bodo lahko študentje z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo ohranili pozornost;
- uporabo miselnih vzorcev (Colley 2009).

Pomagajo pa jim lahko tudi psihološke intervencije, kot sta npr. »koučing« (izboljšanje sposobnosti na delovnem mestu in v odnosih, pomoč pri spopadanju z univerzitetnim življenjem) in kognitivno vedenjska terapija (pomoč odraslim z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo, da sprejmejo svoje težave in spoznajo svoje prednosti) ter medicinske intervencije (zdravila jih pomirijo, jim pomagajo pri koncentraciji, lažje ohranjajo pozornost) (prav tam).

4 NADARJENE OSEBE S POSEBNIMI POTREBAMI

Dolgo časa je v naši družbi veljalo prepričanje, da sta nadarjenost in posebne potrebe dva ekstrema, dva pola, ki sta nezdružljiva. Veliko ljudi le s težavo razume, da obstajajo posamezniki, ki so nadarjeni in imajo posebne vzgojno izobraževalne potrebe (Kruh, 2003).

Nadarjene učence s posebnimi potrebami lahko poimenujemo tudi dvojno izjemni učenci. To besedno zvezo je uporabila Magajna (2007). V tuji literaturi pa najdemo naslednje izraze: double exceptional, twice exceptional, sengifted, uniquely gifted (Lep, 2013).

4.1 NADARJENE OSEBE S SPECIFIČNIMI UČNIMI TEŽAVAMI

Pri identificiranju nadarjenih posameznikov s specifičnimi učnimi težavami naletimo na veliko težav, saj je skupina zelo heterogena. Vključuje namreč različne vrste nadarjenosti in šolskih talentov, kot tudi različne oblike posebnih potreb. »Obstajajo pa neke skupne značilnosti, ki naj bi jih upoštevali pri identifikaciji:

- dokazi o izjemnem talentu in sposobnosti,
- dokazi o razhajanju med pričakovano (glede na otrokove potenciale na določenih področjih) in dejansko učinkovitostjo (šolska uspešnost),
- dokazi o obstoju deficitov v predelovanju informacij« (Magajna, 2007, str. 171).

Raziskave kažejo, da je skupina nadarjenih učencev s specifičnimi učnimi težavami v šolskem sistemu pogosto brez ustreznih načinov pomoči. Strokovnjaki opisujejo tri skupine nadarjenih učencev s specifičnimi učnimi težavami, pri katerih obstajajo številni problemi, ki izhajajo iz njihove dvojne izjemnosti, pogosto neopaženi.

- V **prvi skupini** so posamezniki, pri katerih okolje opazi njihovo nadarjenost. Opazi se njihova nadpovprečna sposobnost abstraktnega mišljenja, logičnega sklepanja, poglobljeno znanje na določenih interesnih področjih, zelo dobre zmožnosti razumevanja zapletenih idej. Pomanjkanje napredka pri usvajanju tipičnih šolskih veščin in znanj (branje, pisanje, mehanično pomnjenje informacij, računanje ...) se pripiše predvsem pomanjkanju motivacije in angažiranosti za šolsko delo, slabim učnim navadam in lenobi. Specifični kognitivni primanjkljaji ostanejo neopaženi, težave pa se širijo na motivacijsko, socialno in čustveno področje.
- Pri **drugi skupini** so kognitivne motnje izražene do te mere, da okolje te učence identificira kot učence s specifičnimi učnimi težavami, ne prepozna pa njihove nadarjenosti. Težave na področju vizualno-motorične koordinacije, počasen tempo zaznavanja, težave z mehaničnim pomnjenjem in priklicem znižujejo njihove rezultate

tako pri šolskem delu kot tudi pri oceni njihovih intelektualnih sposobnosti. Prilagoditve, pomoč in podpora se osredotočajo predvsem na primanjkljaje in ne na razvijanje prisotnih potencialov, močnih področij.

- **Tretjo skupino** sestavljajo posamezniki, pri katerih se izjemne sposobnosti in kognitivne motnje med seboj zakrijejo. Visoke intelektualne sposobnosti zakrijejo primanjkljaje in končni rezultat je povprečen učni uspeh, na učne težave pa niti ne pomislimo. Ob povprečnih učnih rezultatih tako ostajajo neopaženi njihovi visoki intelektualni potenciali kot tudi prisotne specifične učne težave (Baum, 1994; Brody in Mills, 1997 v Magajna, 2007).

4.1.1 ZNAČILNOSTI NADARJENIH OSEB S SPECIFIČNIMI UČNIMI TEŽAVAMI

Za nadarjene s specifičnimi učnimi težavami je značilno, da imajo visoke splošne intelektualne značilnosti, talente na specifičnih akademskih področjih, v umetnosti, ustvarjalnosti in na področju vodenja, prav tako pa so pri njih prisotne specifične kognitivne težave nevrofiziološke narave, ki jih ovirajo pri usvajanju in avtomatizaciji osnovnih veščin in znanja v šoli. Zato se v šoli pogosto soočajo s težavami in neuspešnostjo, saj svojega znanja in zmožnosti ne zmorejo pokazati (Magajna, 2010).

Za boljše razumevanje problemov te skupine učencev je dobro, da si natančno ogledamo nekatere značilnosti na miselno-spoznavnem, učno-storilnostnem, motivacijskem in socialno-čustvenem področju. Pomembno pa je, da ne posplošujemo na vse, saj je vsak izmed njih drugačen, individualna osebnost s svojimi potrebami, značilnostmi in lastnostmi.

Miselno-spoznavno področje

- Vsaj na enem področju znanja in razmišljanja visok intelektualni potencial;
- razhajanje med besednimi in nebesednimi sposobnostmi;
- nadpovprečni učni rezultati pri dejavnostih, ki potekajo izven razreda;
- poznavanje vsebin, ki jih niso usvojili v okviru tipičnega šolskega poučevanja (zgodovina, tehnika, ekonomija, umetnost);
- raba globalnih, celostnih strategij;

- velike težave doživljajo ob tipičnih šolskih načinih poučevanja- poslužujejo se majhnih korakov in mehničnega pomnjenja;
- višja stopnja metakognitivnih zmožnosti;
- spremljajo in kontrolirajo rabo strategij, ocenjujejo njihovo učinkovitost, jih po potrebi spreminjajo;
- zmožnost prenosa znanj in strategij ter fleksibilna uporaba strategij v drugih situacijah.

Učno-storilnostno področje

- Bogato poznavanje dejstev;
- višje miselne veščine in ekspertnost na specifičnih področjih;
- bolj diferencirane pojmovne mreže, bogatejše zbirke pojmovnih povezav;
- velika razlika med zelo dobrim ustnim izražanjem in slabšim obvladovanjem pisnega jezika, pogosto se izogibajo nalog, ki vključujejo pisanje;
- dobre zmožnosti razumevanja;
- miselno delo je slabo predstavljeno;
- veščine bralnega dekodiranja so pogosto šibke;
- dobro logično sklepanje in razumevanje kompleksnih matematičnih pojmov;
- pri testih in časovno omejenih nalogah je njihovo izvajanje slabše;
- težave z zaporedji.

Motivacija

- Visoka notranja motivacija na področjih lastnih interesov;
- upad motivacije za učenje tipično šolskih predmetov zaradi učne neuspešnosti, odzivov staršev, učiteljev, vrstnikov in njih samih na težave pri usvajanju in avtomatizaciji šolskih veščin;
- nizka motivacija na področju šibkosti, saj se zaradi primanjkljajev neprestano soočajo s frustracijami.

Socialno-čustveno področje

- Izkrivljeno zaznavanje samega sebe;

- naučena nebogljenost;
- povečana količina zmedenih misli in predstav;
- kritičnost do lastnega dela;
- občutljivost na stres in kritiko, čustvena labilnost;
- pomanjkanje zaupanja vase, izogibanje vrstnikom;
- pogosta utrujenost;
- pomanjkanje občutka za zmernost;
- težnja k črno-belemu razmišljanju, poudarjanju težav, trmastim odzivom in čustvenim izbruhom;
- tesnoba zaradi blokad in negotovosti ob pisnem izkazovanju znanja;
- težave pri vzpostavljanju odnosov z vrstniki;
- dajanje prednosti družbi odraslih;
- socialna nerodnost, osamljenost;
- napačna interpretacija neverbalnih namigov;
- težave pri ohranjanju očesnega kontakta;
- šibke veščine vključevanja v skupino in začetnega prilagajanja;
- težnja k umiku v socialnih situacijah;
- zavračanje s strani sošolcev;
- težave pri ohranjanju prijateljstva;
- nezrelo vedenje na socialnem področju;
- težave pri upoštevanju navodil;
- impulzivno odzivanje;
- nezmožnost sprejemanja odločitev;
- zatekanje k odlaganju ali izogibanju v stresni situaciji (Magajna, 2007).

4.1.2 USTREZEN PEDAGOŠKI PRISTOP

»Učinkovita pomoč zajema:

- osredotočenost na močna področja, talente, interese – ustvariti moramo okolje, ki podpira njihove fizične, intelektualne in čustvene potrebe,
- učenje kompenzacijskih strategij za zmanjševanje učinkov njihovih primanjkljajev,
- svetovanje in podporo v šoli in izven nje« (Baum, Owen, 2004 v Lep, 2012, str. 73).

4.1.3 NADARJENI ŠTUDENTJE S SPECIFIČNIMI UČNIMI TEŽAVAMI

Nadarjene študente s specifičnimi učnimi težavami je zelo težko prepoznati, saj nimamo konkretne definicije, kako se obe prisotni značilnosti kažeta pri eni osebi. Za vsako značilnost imamo sicer posebno definicijo, še vedno pa ni jasno opredeljeno, kako je takrat, ko se ti značilnosti križata. Na podlagi posameznih definicij, lahko visokošolski učitelji samo sklepajo, kako naj bi izgledali posamezniki, pri katerih se pojavljata obe značilnosti. Vse to pa tudi ovira izvajanje raziskav, saj primanjkuje standardiziranih vzorcev. Kljub temu pa je bilo na tem področju v zadnjih 20 letih v tujini izvedenih mnogo empiričnih raziskav (Assouline et al., 2010; Bianco, 2005; Ferri et al., 1997; Waldron in Saphire, 1992 in drugi), na podlagi katerih so opredeljene nekatere bistvene značilnosti nadarjenih študentov s specifičnimi učnimi težavami.

Spoznavne značilnosti

- Verbalne sposobnosti so boljše kot neverbalne;
- počasnejše procesiranje informacij;
- dobro verbalno razumevanje in abstraktno mišljenje;
- težave na področju kratkotrajnega slušnega pomnjenja;
- težave se pojavljajo pri slušnem razločevanju;
- težave z zaporedji;
- slabše prostorske sposobnosti.

Značilnosti šolskega učenja

- Težave pri pisnem jeziku;
- zanašajo se na sklepanje;
- težave pri dekodiranju in črkovanju;
- težave na skoraj vseh področjih matematike.

Psihosocialne značilnosti

- Vključevanje v reševanje problemov;
- pogoste so negativne šolske izkušnje (težave s sošolci, negativne interakcije s profesorji, težave pri usklajevanju nadarjenosti in posebnih potreb);

- notranje občutke neuspeha, depresije, nizke samo-učinkovitosti in manjvrednosti pogosto izrazijo z agresivnim vedenjem;
- na splošno imajo pozitivno samopodobo in so samozavestni;
- težave na področju socialnih veščin;
- velik strah pred neuspehom;
- na splošno imajo negativni odnos do šole;
- nerealistična pričakovanja do samega sebe (Foley Nicpon, Allmon, Sieck, Stinson, 2011).

4.2 NADARJENE OSEBE Z MOTNJAMI POZORNOSTI IN HIPERAKTIVNOSTJO

Včasih se pri posamezniku pojavita obe značilnosti – nadarjenost ter motnje pozornosti in hiperaktivnost. Posamezniki, pri katerih se pojavljajo tako simptomi nadarjenosti kot pomanjkljive pozornosti ter hiperaktivnost, pogosto niso prepoznani, njihove posebne vzgojno izobraževalne potrebe pa niso ustrezno obravnavane (Lowecky, 1999).

4.2.1 ZNAČILNOSTI NADARJENIH OSEB Z MOTNJAMI POZORNOSTI IN HIPERAKTIVNOSTJO

Lowecky (1999) opredeljuje naslednje značilnosti nadarjenih z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo:

Spoznavno področje

- Višja raven funkcioniranja vsaj na enem področju;
- dobro razvita zmožnost abstraktnega sklepanja;
- enake aktivnosti kot njihovi vrstniki izvajajo na bolj kompleksne načine;
- potrebujejo večjo zahtevnost in zapletenost kot njihovi vrstniki, ki jo poiščejo v različnih nalogah in interesih;
- manjša sposobnost zaporednega mišljenja;
- pri reševanju problemov gredo od posameznih delov k celoti;
- dokončajo manj nalog kot njihovi vrstniki, z reševanjem skušajo pohiteti, pogosto menjujejo naslove projektov, izjemno veliko časa namenjajo dokončanju enostavnih nalog;
- ob pravilno rešeni nalogi ne občutijo notranjega zadovoljstva;

- ko nalogo izberejo sami, so se sposobni vanjo poglobiti in jo lahko rešujejo ure in ure, brez zunanjih ojačitev.

Socialno področje

- Včasih je njihovo vedenje manj zrelo kot vedenje njihovih vrstnikov, včasih bolj;
- imajo bolj specializirane interese kot njihovi vrstniki;
- svojo kompleksne interese želijo deliti s prijatelji;
- njihovo razumevanje navodil, iger in strategij je bolj napredno kot pri njihovih vrstnikih;
- kažejo primanjkljaje v socialnem vedenju;
- napačno razumejo socialna znamenja;
- težave imajo pri razumevanju skupinskih ciljev in dinamike delovanja skupine;
- so pošteni, držijo se pravil, dokler oni ne začnejo izgubljeni;
- težave imajo s kontrolo in spremljanjem lastnega vedenja;
- manjša sposobnost predvidevanja vzroka in posledice v vedenjskih situacijah;
- težko delajo v skupini.

Čustveno področje

- So bolj čustveni kot njihovi vrstniki;
- pokažejo svojo občutljivost do zunanjega sveta;
- so empatični in sočutni do drugih;
- ob doživljanju negativnih čustev lahko postanejo preobremenjeni.

Woffle in French (1990 v Flint, 2001) pa poleg že zgoraj omenjenih značilnosti opredeljujeta še naslednje:

- šalijo se ob neprimernem času;
- dolgočasijo se pri opravljanju rutinskih nalog in jih zavračajo;
- so samokritični, nepotrpežljivi pri neuspehu;
- nagibajo se k nadzoru nad ostalimi;
- držijo se zase;
- težko se premaknejo k drugi nalogi, ko so zatopljeni v neko nalogo;

- svoje nestrinjanje z ostalimi izrazijo na glasen, ukazovalen način;
- so emocionalno preobčutljivi;
- niso pozorni na detajle;
- ne sprejemajo avtoritete, so trmasti.

Nadarjeni z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo pa imajo težave tudi na področju izvršilnih funkcij (kontrola pozornosti, delovno pomnjenje, ponotranjenje govora, aktiviranje in vzdrževanje napa, simultano in zaporedno predelovanje informacij). Težave pri osredotočanju, ohranjanju in premikanju pozornosti se kažejo v nedokončanem delu, napačnem razumevanju navodil in pozabljanju stvari. Zaradi težav z vzburjenostjo in aktivacijo pa težko začnejo neko aktivnost, težko ohranjajo pozornost in pogosto naloge ne dokončajo ali pa jih dokončajo prepozno. Z delom odlašajo, delajo počasi, energijo izgubljajo z nepomembnimi dejavnostmi. Zaradi tega pogosto veljajo za lene (Magajna, 2010).

4.2.2 NADARJENI ŠTUDENTJE Z MOTNJAMI POZORNOSTI IN HIPERAKTIVNOSTJO

4.2.2.1 ZNAČILNOSTI NADARJENIH ŠTUDENTOV Z MOTNJAMI POZORNOSTI IN HIPERAKTIVNOSTJO

V zadnjih 20 letih je bilo narejenih 17 empiričnih raziskav, v katerih so različni avtorji (Antshel et al., 2007, 2008, 2009; Baum et al., 1998; Brown et al. 2009; Moon et al., 2001; Zentall et al., 2001 in drugi) preučevali značilnosti nadarjenih študentov z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo ter učinkovite načine pomoči in podpore tem študentom.

Pri opazovanih skupinah nadarjenih študentov z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo so ugotovili naslednje značilnosti:

- radi imajo izzive;
- imajo specifična področja interesov - zanima jih znanost, vesolje, znanstvena fantastika;
- so zelo kreativni;
- težave imajo s premikanjem pozornosti od ene dejavnosti k drugi;
- doživljajo intenzivna čustva in stiske;
- pogosto imajo težave z vrstniki;
- pogosto se pri njih pojavljata anksioznost in moteče vedenje;

- imajo manj kvalitetno življenje kot njihovi vrstniki (Foley Nicpon, Allmon, Sieck, Stinson, 2011).

Poleg zgoraj naštetih značilnosti imajo nadarjeni študentje z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo težave na področju delovnega pomnjenja in počasneje procesirajo informacije, težave pa se kažejo tudi pri kratkotrajnem pomnjenju slušnih informacij (Brown, Reichel in Quinlan, 2009).

4.2.2.2 POMOČ IN PODPORA

- **ZAKONSKE OSNOVE POMOČI IN PODPORE ŠTUDENTOM S POSEBNIMI POTREBAMI**

Pridobivanje statusa ter zagotavljanje pomoči in podpore študentom s posebnimi potrebami, je na posameznih univerzah v Sloveniji urejeno različno. Običajno se pridobitev statusa in pravice študentov s posebnimi potrebami urejajo skladno z različnimi pravilniki posameznih univerz oz. fakultet.

Na Univerzi v Ljubljani sicer še nimajo enotnega pravilnika, ki bi veljal na vseh fakultetah, imajo pa nekatere fakultete svoje pravilnike, na podlagi katerih so študentje s posebnimi potrebami upravičeni do prilagoditev pri študiju. Na Univerzi v Mariboru in Univerzi na Primorskem pa, poleg statuta, urejata prilagoditve za študente s posebnimi potrebami, tudi posebna pravilnika.

Statut Univerze v Ljubljani ureja naslednje pravice za študente s posebnimi potrebami:

- Izjemoma se lahko vpišejo v višji letnik, tudi če niso opravili vseh obveznosti za vpis v višji letnik, ki so določene s študijskim programom. O tem odloča komisija za študijske zadeve ali kak drug organ, določen s pravili fakultete (153. člen).
- Izpite lahko, v dogovoru z izpraševalcem, opravljajo v izrednih rokih (2. odstavek 141. člena).
- Izjemoma si lahko podaljšajo status študenta, če zaradi posebnih potreb ne morejo v določenem roku opravljati študijskih obveznosti (1. odstavek 238. člena).

Tudi če je imel študent že pred vstopom na fakulteto status dijaka s posebnimi potrebami, mu to ne zagotavlja avtomatično statusa študenta s posebnimi potrebami, ampak mora ta

status ob vpisu na fakulteto ponovno pridobiti. Ob vpisu na fakulteto študent v referat odda prošnjo, v kateri obrazloži svoje težave, posebne prilagoditve, ki jih potrebuje in načine dela, za katere sam predvideva, da mu bodo v pomoč. K tej prošnji pa priloži tudi: zdravniško dokumentacijo, Odločbo o razvrščanju Centra za socialno delo, Odločbo o usmeritvi Zavoda Republike Slovenije za šolstvo, Strokovno mnenje Zavoda Republike Slovenije za šolstvo ter Mnenje invalidske komisije Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje (Društvo študentov invalidov Slovenije, 2013a).

V Sloveniji lahko študentje s posebnimi potrebami dobijo več informacij o pridobitvi statusa in urejanju prilagoditev študijskega procesa na Društvu študentov invalidov Slovenije, kjer so pripravili tudi določene smernice za prilagajanje procesa poučevanja in delo s študenti s posebnimi potrebami za visokošolske učitelje. Med njimi ni posebnih smernic za delo z nadarjenimi študenti ali študenti z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo. Navajajo pa značilnosti in smernice za delo s študenti s specifičnimi učnimi težavami, ki jih predstavljam v nadaljevanju, saj so nekatera priporočila uporabna tudi za nadarjene študente z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo.

Splošne smernice za visokošolske učitelje

- Ker ne gre za takoj opazno težavo, kot je recimo slepota ali gibalna oviranost, študentje s specifičnimi učnimi težavami običajno težje dobijo pravo podporo, zato je bistvenega pomena, da visokošolski učitelji poznajo njihove posebne potrebe.
- Nekateri imajo z organizacijo idej ravno toliko težav kot s slovnico in pravopisom, zato potrebujejo pomoč pri oblikovanju odgovorov na izpitih.
- Nekateri potrebujejo več časa za dokončanje nalog. V kolikor gre za več nalog v krajšem obdobju, lahko pomoč pri sestavi urnika ali podaljšanje časa zelo olajša njihovo delo. V veliko pomoč jim je tudi, če jim visokošolski učitelji že vnaprej pošljejo seznam literature.
- V nekaterih primerih potrebujejo študentje s specifičnimi učnimi težavami dodatno podporo in pomoč (npr. pri organizaciji časa za naloge, razvijanju učnih strategij in strategij reševanja izpitov).

- Visokošolski učitelji naj študente s specifičnimi učnimi težavami sprašujejo na direkten način. Nepotrebna abstrakcija ali uporaba zapletenih jezikovnih oblik lahko študente samo zmede.
- Nekaterim še najbolj odgovarja, če si lahko predavanja ali vaje posnamejo. Čeprav zna to povzročiti določen strah pri visokošolskih učiteljih, je pomembno, da jim snemanje dovolijo. Prav tako jim je lahko v veliko pomoč gradivo v elektronski ali tiskani obliki.
- V večini primerov ima stres negativen vpliv in težave še poglobi. V veliko pomoč so jim bolj fleksibilni roki pri oddaji pisnih nalog ter podaljšanje časa pri opravljanju izpitov, da lahko dobro preberejo navodila in na koncu tudi pregledajo zapisani tekst.
- Izpitna vprašanja natisnjena na barvnem papirju so študentom s specifičnimi učnimi težavami v veliko pomoč.
- Večina študentov bo raje uporabila računalnik za svoje delo. V kolikor je to mogoče, bi bilo dobro, da lahko na tak način opravijo tudi izpite. Izpitne rešitve lahko nato tudi natisnejo.
- V nekaterih primerih lahko študentje opravljajo izpite tudi v ustni obliki. Glasno prebrana izpitna vprašanja lahko nekaterim zelo pomagajo pri razumevanju samega vprašanja (Društvo študentov invalidov Slovenije, 2013b).

Za nudenje ustrezne podpore in pomoči nadarjenim študentom z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo je potrebno upoštevati spoznanja o posebnih potrebah študentov povezanih z nadarjenostjo, kot tudi z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo, saj se med seboj prepletajo in dopolnjujejo.

- **KAJ LAHKO STORIJO VISOKOŠOLSKI UČITELJI?**

Raziskave so pokazale, da nadarjeni študentje z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo potrebujejo spodbudno študijsko okolje z visokošolskimi učitelji, ki jih sprejemajo ter vsakega izmed njih obravnavajo kot posameznika z individualnimi značilnostmi. Pomembno je, da visokošolski učitelji poznajo posameznikove specifične posebne potrebe. Prav tako je pomembno, da imajo do njih ves čas visoka pričakovanja. Poučevanje naj bo celostno, smiselno in polno izzivov, saj lahko na ta način študentje izrazijo svoja močna področja in kreativnost. Poleg tega so raziskave pokazale, da pri študiju potrebujejo dodatna poglobljena

navodila in razvijanje organizacijskih sposobnosti. Visokošolski učitelji, ki so bili uspešni pri delu z nadarjenimi z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo, priznavajo, da je zelo koristna tudi kognitivna terapija. S študenti lahko namreč odkrito govorijo o pričakovanih in problemih, prav tako pa jih vključujejo v načrtovanje prihodnjih dejavnosti. S študenti oblikujejo tudi pogodbe, v katerih podkrepitve določijo študentje sami. Študentje s tem pridobijo občutek, da bo njihovo trdo delo v prihodnosti poplačano in jim bo koristilo. Še ena uporabna strategija pa je postavljanje ciljev, saj se na tak način posameznik osredotoči na prihodnost in se oddalji od trenutne impulzivnosti (Flint, 2001).

Učinkovite strategije so vedno tiste, ki so prilagojene posameznikovim močnim področjem in posebnim potrebam. Če so strokovnjaki usmerjeni na razvijanje močnih področij in ne le na odpravljanje težav, to prinese pozitivnejše rezultate in zmanjša težave na področju socialnega in čustvenega prilagajanja. Po drugi strani pa je velik izziv poskrbeti za dobre prilagoditve na fakulteti, saj potrebujejo ustrezen nivo zahtevnosti s podporo in intervencijami, ki se nanašajo predvsem na njihovo socialno in čustveno nezrelost (Neihart, 2004).

Pri nadarjenih študentih z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo pa je, tako kot pri drugih skupinah oseb s posebnimi potrebami, zelo pomembno, da se pri odpravljanju težav opiramo na njihova močna področja, saj bo to izboljšalo njihov odnos do izobraževanja in samega sebe. Prav tako je pomembno, da jim tekom študija omogočimo različne prilagoditve in jih seznanimo z različnimi strategijami učenja, da bodo lahko uspešni in bodo tako pridobili nazaj zaupanje vase in v svoje sposobnosti.

- **KAJ LAHKO STORIJO ŠTUDENTJE SAMI?**

Veliko stvari pa lahko storijo nadarjeni študentje z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo tudi sami. S pomočjo strokovnjakov usvajajo veščine samozagovornišva, ki so jim v veliko pomoč pri spopadanju s težavami tako na fakulteti kot tudi v vsakdanjem življenju. Pomembno pa je, da se študentje dobro poznajo, poznajo svoja močna področja in primanjkljaje ter na podlagi teh vedenj izberejo ustrezne strategije učenja in razvijajo kompenzacijske tehnike, ki so jim v veliko pomoč pri izobraževanju.

5 SKLEP

V svojem diplomskem delu sem želela s pomočjo sistematičnega pregleda domače in tuje strokovne literature ugotoviti, kakšne so razlike med nadarjenimi študenti z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo, nadarjenimi študenti brez težav in študenti z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo na spoznavnem, čustvenem in socialnem področju. Prav tako so me zanimala različna priporočila in nasveti, kako lahko visokošolski učitelji pomagajo nadarjenim študentom z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo ter kako si lahko študentje pomagajo sami.

Iz analize teoretičnih raziskav sem ugotovila, da med vsemi tremi skupinami študentov obstajajo velike razlike, prav tako pa najdemo tudi nekaj skupnih značilnosti. Nadarjeni študentje z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo imajo za razliko od nadarjenih brez težav večje težave pri izkazovanju naučenega, so manj fleksibilni, težave pa imajo tudi na področju delovnega pomnjenja. Ob pravilno rešeni nalogi ne občutijo notranjega zadovoljstva, medtem ko nadarjeni študentje brez težav uživajo v svojih dosežkih. Njihove skupne značilnosti pa so naslednje: dobre sposobnosti abstraktnega mišljenja, radovednost, specifični interesi, raje delajo sami kot v skupini. Glavne skupne značilnosti nadarjenih študentov z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo in študentov z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo pa so naslednje: težave imajo s premikanjem pozornosti od ene dejavnosti k drugi, novo nalogo začnejo, še preden zaključijo prejšnjo, dolgočasijo se ob izvajanju rutinskih nalog, nekaj naredijo, še preden razmislijo, nimajo razvitih ustreznih socialnih veščin. Bistvene razlike med njimi pa so predvsem v sposobnostih abstraktnega mišljenja in potrebi po kompleksnosti.

Spoznala sem, da dvojno izjemni posamezniki predstavljajo velik izziv tako staršem kot tudi visokošolskim učiteljem in drugim strokovnjakom. Največji problem je odkriti obe značilnosti, saj se velikokrat zgodi, da se odkrije le ena značilnost. Nemalokrat pa se zgodi, da pri posamezniku ne odkrijejo ničesar, saj ima povprečen učni uspeh. Tako jim ne posvečajo prepotrebne pozornosti. Pomembno je, da se osredotočimo na posameznikova močna področja, področja talentov in nadarjenosti. Ne smemo pa pozabiti na njegove primanjkljaje in težave. Pomembno je, da posamezniku ponudimo različne strategije, ki mu omogočajo kompenziranje primanjkljajev vsaj do določene mere.

Velik izziv mi je predstavljalo iskanje informacij o nadarjenih študentih in študentih z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo, še bolj pa iskanje informacij o študentih, pri katerih sta prisotni obe značilnosti. Veliko je namreč podatkov o otrocih in osnovnošolcih, nekaj je podatkov o odraslih, specifično o študentih s takšnimi značilnostmi pa je napisanega zelo malo. Prav tako v literaturi veliko govorijo o samih značilnostih, medtem ko je manj govora o učinkovitih strategijah in kompenzacijskih tehnikah, ki bi bile nadarjenim študentom z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo v veliko pomoč. Empirične raziskave pa omejujejo predvsem majhni vzorci.

Mislím, da bi bilo potrebno v prihodnosti tej populaciji posvetiti več pozornosti, saj imamo zaradi pomanjkanja teoretičnega znanja težave tako pri prepoznavanju kot tudi pri nudenju ustreznih oblik pomoči in podpore nadarjenim študentom z motnjami pozornosti in hiperaktivnostjo. Prav tako pa se mi zdi, da bi bilo študentom s posebnimi potrebami potrebno na splošno posvetiti mnogo več pozornosti, saj se na njih pogosto pozabi, ker se vsi bolj osredotočajo na predšolsko in osnovnošolsko populacijo.

6 VIRI IN LITERATURA

American Psychiatric Association. (2013). *Attention Deficit/Hyperactivity Disorder*. Pridobljeno 31.8.2013 s <http://www.psychiatry.org/practice/dsm/dsm5>.

Brown, T. E., Reichel, P. C. in Quinlan, D. M. (2009). Executive Function Impairments in High IQ Adults With ADHD. *Journal of Attention Disorders*, 13(2), 161–167.

Chandler, C. (2011). *The Science of ADHD: a guide for parents and professionals*. Chichester: Wiley-Blackwell.

Colley, M. (2009). Attention Deficit (Hyperactivity) Disorder-AD(H)D. V D. Pollak, *NeuroDiversity in Higher Education* (str. 169–193). Chichester: John Wiley&Sons Ltd.

Društvo študentov invalidov Slovenije. (2013a). *Prilagoditve pri študiju*. Pridobljeno 10.9.2013 s <http://www.dsis-drustvo.si/prilagoditve-pri-studiju.html>.

Društvo študentov invalidov Slovenije. (2013b). *Študenti s specifičnimi učnimi težavami*. Pridobljeno 10.9.2013 s

<http://www.dsis-drustvo.si/kategorije-studentov-invalidnosti/articles/studenti-z-specificnimi-ucnimi-tezavami.html>.

Duke TIP. (2011). *Gifted Characteristics*. Pridobljeno 30.7.2013 s <http://www.tip.duke.edu/node/99#General%20Intellectual%20Ability>.

Flint, L. J. (2001). *Challenges of Identifying and Serving Gifted Children with ADHD*. Pridobljeno 28.7.2013 s <http://www.positivedisintegration.com/Flint2001.pdf>.

Foley Nicpon, M., Allmon, A., Sieck, B. in Stinson, R.D. (2011). Empirical Investigation of Twice Exceptionality: Where Have We Been and Where Are We Going? *Gifted Child Quarterly*, 55(1), 3–17.

Gajić, O. (2003). Razvoj ustvarjalnosti študentov v visokošolskem izobraževanju kot spodbuda nadarjenosti. V M. Blažič (ur.), *Nadarjeni med teorijo in prakso: mednarodni znanstveni simpozij* (str. 290–298). Novo mesto: Slovensko združenje za nadarjene: Visokošolsko središče.

Galbraith, J. (1992). *Vodič za nadarjene*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

George, D. (1997). *Nadarjeni otrok kot izziv*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Juriševič, M. (2012). Uvod: prispevki psihologije k razumevanju nadarjenosti in obravnavi nadarjenih v Sloveniji. V M. Juriševič in B. Stritih (ur.), *Posvetovanje: vloga psihologa v vzgoji in izobraževanju nadarjenih, 27.1.2012* (str. 9–18). Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Kesič Dimic, K. (2009). *Adrenalinske deklice, hitri dečki: svet otroka z ADHD*. Nova Gorica: Educa.

Kruh, J. (2003). Samopodoba nadarjenih s specifičnimi učnimi težavami. V Blažič, M. (ur.), *Nadarjeni – izkoriščen ali prezrt potencial* (str. 294–299). Novo mesto: Slovensko združenje za nadarjene: Visokošolsko središče.

Lep, B. (2012). Dvojno izjemni otroci-nadarjeni učenci s specifičnimi učnimi težavami. V Bezić, T. (ur.), *Vzgojno-izobraževalno delo z nadarjenimi učenci osnovne šole* (str. 67–80). Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.

Lovecky, D. V. (1999). *Gifted Children with ADHD*. Pridobljeno 28.7.2013 s <http://www.addresources.org/?q=Gifted+Children+with+ADHD>.

Magajna, L. (2007). Prepoznavanje in razumevanje nadarjenih učencev s specifičnimi motnjami učenja. V Kavkler, M. in Košak Babuder, M. (ur.), *Učenci s specifičnimi učnimi težavami: skriti primanjkljaji-skriti zakladi* (str. 168–180). Ljubljana: Društvo Bravo-društvo za pomoč otrokom in mladostnikom s specifičnimi učnimi težavami.

Magajna, L. (2010). Kognitivni in metakognitivni vidiki funkcioniranja nadarjenih učencev s specifičnimi motnjami učenja. V I. Andolšek in M. Hudoklin (ur.), *Izzivi in pasti otroštva in adolescence: sodobni pristopi k varovanju duševnega zdravja otrok in mladostnikov* (str. 7–21). Ljubljana: Svetovalni center za otroke, mladostnike in starše.

NAGC. (2008). *What is Giftedness?* Pridobljeno 28.8.2013 s <http://www.nagc.org/index.aspx?id=574>.

Neihart, M. (2004). *Gifted Children with Attention Deficit Hyperactivity Disorder*. Pridobljeno 4.8.2013 s [http://www.idonline.org/article/Gifted Children with Attention Deficit Hyperactivity Disorder](http://www.idonline.org/article/Gifted_Children_with_Attention_Deficit_Hyperactivity_Disorder).

Pulec Lah, S. (2013). *Dejavniki učiteljeve usposobljenosti za poučevanje učencev z motnjo pozornosti in hiperaktivnostjo*. Doktorska disertacija, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.

Quinn, P. (2013). *Attention Deficit Hyperactivity Disorder: ADHD in Adults*. Pridobljeno 2.8.2013 s <http://www.webmd.com/add-adhd/guide/adhd-adults>.

Rotvejn Pajič, L. in Pulec Lah, S. (2011). Prepoznavanje in diagnostično ocenjevanje motenj pozornosti in hiperaktivnosti. V L. Magajna in M. Velikonja (ur.), *Učenci z učnimi težavami - prepoznavanje in diagnostično ocenjevanje* (str. 161–187). Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Strmčnik, F. (1998). Pedagoški vidik spodbujanja nadarjenih učencev. V T. Bezić (ur.), *Nadarjeni, šola, šolsko svetovalno delo* (str. 11–31). Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Teachersfirst. (2011). *How to Spot a Gifted Student*. Pridobljeno 30.7.2013 s <http://legacy.teachersfirst.com/gifted/spot.html>.

Težak, S. (2008). Kdo so nadarjeni? V M. Žlender (ur.), *Nadarjeni otroci* (str. 12–23). Radovljica: Didakta.

Willard-Holt, C. (1999). *Lists of Characteristics Similar in Giftedness and ADHD*. Pridobljeno 2. 8. 2013 s http://giftedkids.about.com/od/giftedandld/a/gt_and_ld_3.htm.

Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o osnovni šoli. (2011). Uradni list RS, št. 87/2011. Pridobljeno 28. 8. 2013 s <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=201187&stevilka=3727>.

Žagar, D. (2012). Metodologija odkrivanja nadarjenih učencev v Sloveniji: zakaj tako in kaj spremeniti. V M. Juriševič in B. Stritih (ur.), *Posvetovanje: vloga psihologa v vzgoji in izobraževanju nadarjenih*, 27. 1. 2012 (str. 19–25). Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Žagar, D., Artač, J., Bezič, T., Nagy, M. in Purgaj, S. (1999). *Koncept – Odkrivanje in delo z nadarjenimi učenci v devetletni osnovni šoli*. Pridobljeno 30. 7. 2013 s http://www.zrss.si/pdf/210911135740_ssd_nadarjeni20koncepto%C5%A1.pdf.

Žagar, D., Bezič, T., Blažič, A., Boben, D., Nagy, M., Brinar Huš, M. idr. (2007). *Koncept vzgojno-izobraževalnega dela z nadarjenimi dijaki v srednjem izobraževanju*. Pridobljeno 28.8.2013 s http://www.google.si/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCgQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.zrss.si%2Fdoc%2F210911154359_koncept_viz_nad_srednje_marec_07.doc&ei=944xUtXjLszNsga7-IDYDw&usg=AFQjCNEAw5ZV_cScbcaElGcdoYvb89McNw&bvm=bv.52109249,d.Yms.